

УДК 37.035.6(477) "1950/1980"

Кульчицький Віталій Йосипович
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри філософії та суспільних дисциплін
Тернопільський державний медичний університет
імені І.Я.Горбачовського, м.Тернопіль, Україна

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ У 50-80-Х РР. XX СТОЛІТТЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано проблеми патріотичного виховання молоді в Україні у 50-80 роках ХХ століття; окреслюються мета і зміст патріотичного виховання підрастаючого покоління, при цьому враховуються регіональні особливості України у даний історичний період; зроблено висновки про те, що патріотизм зазначеної історичної доби – це своєрідний складний і синтезований феноменом, в якому були тісно переплетені відчуття, погляди та ідеї вірності ідеологічним постулатам соціалістичної держави та любові до рідного краю.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, система освіти, молодь, учні.

Вступ. Патріотичне виховання молоді, як підрастаючого покоління, є одним з найактуальніших завдань для системи освіти. Досить великі зміни, що відбулися в країні за кілька останніх років, не могли не торкнутися моральних цінностей, вплинувши також і на ставлення молоді до історичних подій рідної країни. Саме тому, питання світобачення, ідеології, патріотизму в процесі підготовки молоді сьогодні набули великого значення. Як відомо, у будь-якій країні морально-патріотичне виховання є одним із ключових моментів суспільної свідомості. Саме даний аспект лежить в основі як нормальної життєдіяльності людського суспільства, так і держави в цілому. Саме тому, виховання особистості обов'язково ґрунтується на патріотичному вихованні.

Як відомо, найкраща школа патріотизму за останні сто років була в Радянському Союзі, Польщі та США. За роки своєї незалежності, як цілком справедливо наголошує журналіст О.Годованець, українці перейняли від американців жест – тримати руку на серці, коли звучить гімн держави. Від поляків – звернення священників до громади стосовно суспільно-політичних питань наприкінці богослужінь, щоб на неї впливати. Від Радянського Союзу держава Україна нічого не перейняла. Натомість зробила зі своїх громадян переважно нігілістів щодо поняття «патріот» і «патріотизм» [1]. Але, незважаючи на велике місце негативу в радянському минулому українського народу, геть відкидати його, не виносячи уроків, не можна.

Саме тому, вирішення сучасних завдань патріотичного виховання молоді у системі освіти неможливе без дослідження теоретичної бази надбань минулого. Підвищенню ефективності та вдосконаленню методики патріотичного виховання, безперечно, сприяє вивчення досвіду розв'язання проблеми, набутий нашими попередниками і який знайшов відображення в публікаціях різноманітних педагогічних видань, особливо минулого століття.

Проте історіографічний аналіз проблеми свідчить про недостатню дослідженість патріотичного виховання в Україні в означений період, що спонукає до подальшого вивчення і творчого використання набутого досвіду в умовах соціально-педагогічних перетворень у сучасній Україні.

Отже, актуальність означеної проблеми та недостатній рівень її наукової розробленості в історико-педагогічній науці зумовили вибір теми даного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про постійну увагу дослідників до вищезазначеного напрямку роботи.

До проблем виховання патріотизму, патріотичних почуттів у підрастаючого покоління зверталися відомі педагоги А.Макаренко, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський та інші. Саме, В.Сухомлинський займав особливе місце серед педагогів, які у 60-х рр. ХХ ст. присвятили свої дослідження патріотичному вихованню дітей. Він підкреслював цінність патріотизму як засобу вираження особистісних переживань, почуттів, думок дитини, наголошуючи: почуття патріотизму треба формувати засобами музики, слова, праці, природи, народознавства тощо.

Розкриттю історико-педагогічних проблем даної теми сприяє широкий спектр сучасних досліджень провідних учених в галузі освіти і виховання – О.Адаменко, В.Андрущенко, Л.Березівської, І.Беха, Л.Ваховського, Н.Гупана, Н.Дічек, Т.Завгородньої, І.Зязюна, Т.Кочубей, Т.Кузнець, В.Кузя, В.Кременя, О.Москаленка, О.Петренко, Л.Пироженко, Н.Побірченко, О.Сухомлинської, В.Федяєвої та інших.

Метою статті є розкрити організаційно-педагогічні засади патріотичного виховання молоді у 50-80-х рр. ХХ століття в Україні, враховуючи при цьому регіональні особливості.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих і необхідних передумов утвердження соціально-економічного устрою і політичного режиму виступає формування системи освіти, яка була б адекватною завданням і характеру такого режиму, а також ефективно працювала б на ідеологічне і кадрове забезпечення його соціально-економічних і політичних структур.

Саме тому, необхідно зазначити, що у 1958 р. на виконання рішень позачергового ХХІ з'їзду КПРС було прийнято Закон «Про зміцнення школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти СРСР», за яким було введено в країні загальну обов'язкову восьмирічну освіту. Проголошений М. Хрущовим, у квітні 1958 року на ХІІІ з'їзді ВЛКСМ, курс на перебудову народної освіти був покликаний вирішити одне головне завдання – «подолати відірваність від життя шкіл та ВНЗ» [6, с.301]. Відбувалося реформування системи освіти.

Аналіз педагогічної преси засвідчив, що у рішеннях партії і уряду того часу про подальший розвиток мережі освітніх закладів підкреслюється необхідність поліпшення якості виховання дітей. Головною метою виховної роботи визначалося формування нової людини – всебічно розвиненої, ідейно переконаної, високоморальної особистості, патріота своєї Батьківщини [4].

У Радянській Україні, як у всьому Радянському

Союзу, була суворо суспільно-політична система виховання, активно вона починала діяти з моменту вступу дитини в перший клас: восени (зазвичай до 7-го листопада) або навесні (до 22-го квітня) учнів першого класу урочисто приймали в жовтенята. А до цього йшла активна підготовка: розучували патріотичні пісні, знайомилися на уроках читання і класних годинах з життям керівників держави. Клас ділився на «зірочки», влаштовувалося внутрішнє змагання за оцінками, поведінці, добрими і корисними справами. Найкращих жовтенят у 4-му класі урочисто приймали в піонери. Клас ділився на ланки, були команди ланок – «ланкові», знову змагання, суспільно-корисні справи (збір металобрухту, макулатури, допомога ветеранам і пенсіонерам та інше), збори, обговорення, піонерські вогнища і походи. У 14 років (знову-таки найкращих) приймали до лав ВЛКСМ (Всесоюзного Ленінського Комуністичного Союзу Молоді – комсомол). І це вже був інший рівень: серйозний, відповідальний, з комсомольськими книжками та членськими внесками. Звичайно ж, раз в місяць збори, вирішення важливих питань, неодмінне обговорення політичних проблем країни та світу, а також вчинків своїх однокласників. У класі існував комсомольський осередок із секретарем, який ніс відповідальність за все, що відбувалося в класі. Контроль за діяльністю комсомольського осередку класу здійснювався з боку комітету комсомолу школи, комсомольської організації вчителів, партійної організації школи.

Науковець К. Назаренко стверджувала, що радянська педагогіка розглядає морально-патріотичне виховання як активний, цілеспрямований процес: «Радянські діти близькі до сучасного життя, і їх треба наближати в міру вікових можливостей до ідеалів комуністичного суспільства, формуючи в них початки почуттів гуманізму, колективізму, радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму» [5, с. 8]. Початок 80-х рр. ХХ ст. знаменувався реформуванням усієї системи освіти. Сутність реформи було відображено в «Основних напрямках реформи загальноосвітньої і професійної школи» (квітень 1984 р.). В означеному документі зверталась особлива увага на ідейно-політичне виховання дітей і учнів. Зрозуміло, що про подвійні стандарти у діяльності суспільно-політичної системи ніхто не згадував.

Однак, враховуючи історичні обставини, а саме, Західна Україна до Другої світової війни перебувала у складі Польської, Чехословацької та Румунської державах, а також той факт, що на цих територіях до кінця 50-х років ХХ століття діяли національні організації, на західноукраїнських землях одночасно із офіційною ідеологічною пропагандою діяла національно-патріотична виховна система.

Вищі органи влади УРСР питанню політичної і пропагандистської роботи серед населення західних районів України й організації боротьби з національним рухом опору приділяли велику увагу. Про це свідчить спеціально присвячений цій проблемі Пленум ЦК КП(б)У, що відбувся в листопаді 1944 року. Як одне з першочергових було визначено регулярно направляти в Західну Україну численні пропагандистські й лекторські групи, масовими тиражами видавати й розповсюджувати брошури антинаціоналістичного спрямування – такі, як виступ заступника голови Ради народних комісарів УРСР і народного комісара іноземних справ Д. Мануйльського «Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини» [8, арк. 1-7]. Широко практикувалися збори й мітинги представників місцевого населення, а особливо молоді, присвячені організації боротьби з

національним рухом.

Радянські органи влади на Західній Україні здійснили корінну перебудову усієї системи освіти. На комуністичних засадах формується нова радянська школа, яка «служить високій меті – вихованню молоді в комуністичному дусі, підготовці свідомих, активних будівників соціалістичного суспільства» [3, с. 228-229]. Робота проходила під загальним керівництвом ЦК КП(б)У і Ради Народних Комісарів України, що «зобов'язали партійні і радянські органи на місцях всебічно сприяти органам народної освіти в справі організації загальнообов'язкового навчання дітей» [3, с. 228-229].

Крім того, катастрофічний стан національної школи в Західній Україні служив вигідним контрастним фоном для ілюстрації позитивних тенденцій і прогресивних досягнень запроваджуваної радянської системи освіти, у Наддніпрянській Україні, в напрямі підвищення грамотності дітей і молоді, зростання культурно-освітнього рівня громадян, підготовки кваліфікованих кадрів, забезпечення доступу широких верств населення не лише до надбань науки, культури і мистецтва, а й до вирішення суспільних справ, до участі в громадсько-політичному житті тощо.

Однак, не зважаючи на постанови та рішення радянської влади, на території Західної України підпільно діяли, ліквідовані радянською адміністрацією ще у 1940 році, українські освітні і культурні об'єднання, такі як: «Просвіта», «Рідна школа», «Союз українців», «Сокіл», молодіжні організації «Луг», «Союз української націоналістичної молоді», просвітницьке товариство «Громада». Усі вони здійснювали культурно-освітню роботу патріотичного спрямування, яка не відповідала радянським стандартам освіти і виховання, комуністичним ідеологічним орієнтирам.

Необхідно зазначити, що насильницька ліквідація греко-католицької церкви, у 1946 році, створила феномен підпільного служіння. Духівництво підтримувало зв'язки з учасниками підпільного національного руху опору, надаючи їм підтримку. Крім того, представники забороненої церкви проводили місіонерську роботу серед жителів Західної України, суть якої зводилась до морально-патріотичного виховання молоді та духовної підтримки населення.

Підпільні богослужіння відбувалися щотижня. У проповідях священники завжди підкреслювали ідеї вірності греко-католицькій церкві, надії на її визволення, а переслідування церкви пояснювали як випробування. Відтак проводилися святі таїнства хрещення, вінчання, сповіді, причастя [7, с. 328].

Нездоланність греко-католицького духовенства, його стійкість і здатність до самопожертви були прикладом для віруючих. Ставлення влади до греко-католиків не змінювалося протягом 50-90-х років ХХ століття: це були «залишки уніатства», осередки «буржуазної і націоналістичної пропаганди», які заважали розбудові комуністичного майбутнього.

Незважаючи на усі труднощі духовенством, на чолі з єпископом В. Величковським, а після його арешту у 1969 році єпископом В. Стернюком, було створено підпільні семінарії у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях [2, арк. 2]. Наслідком активного служіння підпільних священників стало поширення серед молоді християнської моралі, яка закликала до почуття власної гідності, до творення доброго, праведного, до відповідальності за свої вчинки, вселяла віру у непереможність добра. Таким чином, через християнську етику, мораль проводилось коригування й формування ціннісних орієнтацій молодих людей. Вони переконувались у тому, що лише людина з висо-

кими моральними переконаннями може стати справжнім патріотом. Отож, стало цілком зрозуміло, що саме виховання національних почуттів і патріотизму (за допомогою відповідних заходів, історичної освіти, святкування визначних дат, популяризації національних символів; участі в різноманітних громадських акціях патріотичного змісту) є одним з основних засобів консолідації української нації.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступний **висновок**: у сучасних умовах актуальним завданням залишається теоретичне переосмислення підвалин патріотизму, формування нових підходів до національно-патріотичного виховання молоді.

Узагальнюючи, слід зазначити, що патріотизм зазначеного історичного періоду – це своєрідний складний і синтезований феноменом, в якому були тісно переплетені відчуття, погляди та ідеї вірності

ідеологічним постулатам соціалістичної держави та любові до рідного краю. Стає цілком зрозумілим, що в Україні 50-80-х рр. ХХ століття патріотизм є дійсно щирим почуттям та щоденною практикою людини в екстремальних суспільних умовах, а з іншого боку – виступає механізмом, інструментом маніпуляцій почуттями населення владою. Саме тому, зміст навчально-виховної роботи формувався під впливом ідеологічних нашарувань, які розглядалися як патріотичне виховання.

Отож, сьогодні проблема патріотичного виховання набуває особливого значення, оскільки від її вирішення багато у чому залежить майбутнє нашої нації. Таким чином, патріотичне виховання має чітку цільову настанову – готувати молодь до захисту Батьківщини, і виступає невід'ємною складовою системи забезпечення національної безпеки України.

Список використаної літератури

1. Годованець О. Патріотизм на виріст, або звідки починається Батьківщина для українських дітей? [Електронний ресурс] / О.Годованець // Главред. – 2008. – 11 жовтня. – URL: <http://ua.glavred.info/archive/2008/09/11/102913-8.html>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Державний архів Тернопільської області. – Ф.-р. 3240. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк.2.
3. Кошарний І.Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях Української РСР (1939–1958 рр.) / І.Я.Кошарний. – Львів: Вища школа, 1975. – 238 с.
4. Моральне виховання дітей дошкільного віку / За заг. ред. В.Г.Нечасової. – К.: Радянська школа, 1976. – 168 с.
5. Назаренко К.В. Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку / К.В.Назаренко. – К.: Радянська школа, 1979. – 167 с.
6. Степанова Т.М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ–ХХ століття) / Т.М.Степанова. Монографія. – К.: Слово, 2011. – 424 с.
7. Стоцький Я. Держава і релігія в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 рр. / Я.Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп. 75. – Спр. 20. – Арк. 1-7.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2017 р.

Стаття прийнята до друку 01.10.2017 р.

Кульчицький Виталий

кандидат педагогических наук, доцент
доцент кафедры философии и общественных дисциплин
Тернопольский государственный медицинский университет
имени И.Я.Горбачевского, г.Тернополь, Украина

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В УКРАИНЕ В 50-80-Х ГГ. ХХ ВЕКА: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы проблемы патриотического воспитания молодежи в Украине в 50-80 годах ХХ века; определяются цель и содержание патриотического воспитания подрастающего поколения, при этом учитываются региональные особенности Украины в данный исторический период; сделаны выводы о том, что патриотизм указанной исторической эпохи – это своеобразный сложный и синтезированный феноменом, в котором тесно переплетены ощущения, взгляды и идеи верности идеологическим постулатам социалистического государства и любви к родному краю.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, патриотизм, система образования, молодежь, учащиеся.

Kulchytskyj Vitalyj

Candidate of Pedagogical Sciences, PhD in Pedagogy, Associate Professor
Department of Philosophy and Social Sciences
I. Horbachevsky Ternopil State Medical University, Ternopil, Ukraine

PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE IN THE 50's-80's OF THE XXth CENTURY: REGIONAL ASPECT

The problems of patriotic education of youth in Ukraine in 50-80 years of the XX century are analyzed in the article; the purpose and content of patriotic education of the younger generation are outlined; forms of educational work of patriotic education of youth, while Ukraine taking into account regional differences during given historical period are covered. Thus, it should be noted that the patriotism of this historical period is a peculiar complex and synthesized phenomenon in which the feelings, views and ideas of loyalty to the ideological postulates of the socialist state and love to the native land were closely intertwined. It becomes quite clear that patriotism in Ukraine in the 50's and 80's of the twentieth century is a truly sincere feeling and everyday practice of a man in extreme social conditions, and on the other hand he acts as a mechanism for manipulating people's feelings of power. That is why the content of educational work was formed under the influence of ideological layers, which were considered patriotic education.

So today the problem of patriotic education becomes of special significance, since the future of our nation depends on its solution in many respects. Thus, patriotic education has a clear orientation aim – to prepare young people for the defense of the Motherland, and is an integral part of the system of ensuring the national security of Ukraine.
Key words: patriotic education, patriotism, educational system, youth, students.